

DIGIRES

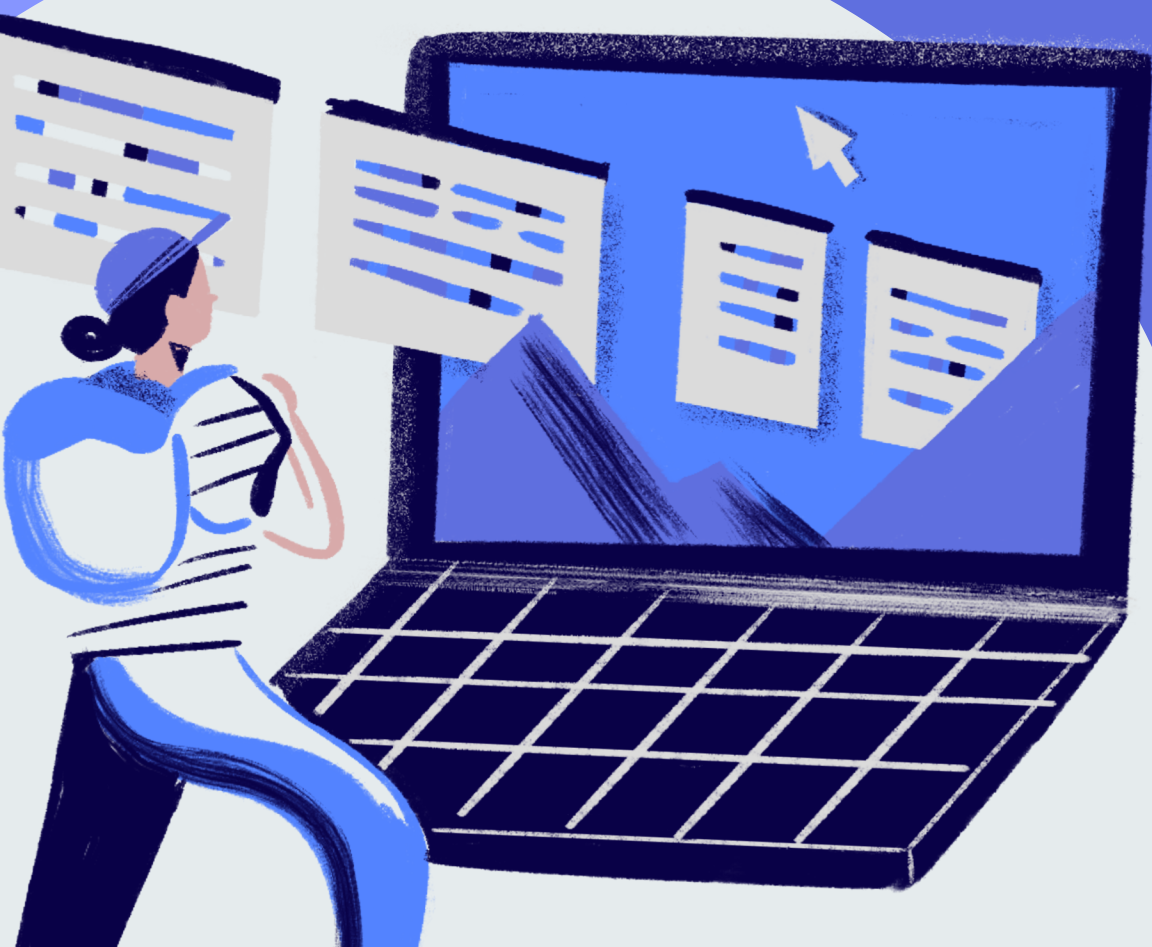
Baltic Research Foundation
for Digital Resilience

Baltic Engagement
Centre for Combating
Information Disorders

DIGIRES ROKASGRĀMATA SKOLOTĀJIEM

*Kā radoši iekļaut mediju un
informācijas prasības
vingrinājumus nodarbībās?*

SATURS

Ievads	3
Aktivitātes nodarbībām	5
1. Teksta izpratne: vai zinājāt, ka mēs lasām vertikāli?	5
2. Mediju ielenkumā: informācijas objektu loma ikdienā	9
3. Tendencioza domāšana: kāpēc tas ir bīstami? ...	14
4. Informācijas meklēšana: kā izdzīvot nenoteiktībā?	19
SECINĀJUMI: KO TĀLĀK?	23
Noderīgas saites un resursi	23
PAR BECID	24
PAR DIGIRES	24
PIELIKUMS. “Zīmju nozīmju atklāšana”: Jautājumi, kas jāapspriež grupās	

Mēs dzīvojam globālās digitālās komunikācijas un intensīvas informācijas plūsmas laikā. Ar mūsdienu mediju starpniecību tiekam pakļauti plašam informācijas klāstam, sākot no kvalitatīva satura, kam var uzticēties, līdz maldinošam vai ar mākslīgo intelektu radītam saturam. Paātrinoties digitalizācijai, nepatiesa, maldinoša un bieži vien naidīga satura apjoms pieaug aizvien straujāk. Šāds saturs rada lielas problēmas demokrātijas ilgtspējai, grauj lēmumu pieņemšanas procesus un rada neapmierinātību sabiedrībā. Lai gan dažādi mediji ir kļuvuši par daļu no mūsu ikdienas dzīves un identitātes, **vai mēs protam meklēt patiesību un atšķirt uzticamu avotu no nepatiesa vai manipulatīva? Kā mēs varam saprast bezgalīgo attēlu, skaņu, tekstu, simbolu, datu jucekli un ar to saistīto cilvēku un mašīnu saziņu?**

Milzīgā informācijas un datu apjoma kontekstā mums ir jāsaprot, kam uzticēties. Tāpēc mums ir jāiemācās ieraudzīt apkārtējo pasauli citādāk – tā ir ar informāciju un visādiem traucēkļiem un manipulācijām piesātināta pasaule –, un katru reizi mums sev ir jāpaujā, **vai viedtālrunī vai datora ekrānā redzamais ir patiess.**

Skolotājs ir zināšanu sargātājs un cilvēka radošuma audzinātājs ar plašām zināšanām mācību priekšmetā.

Tomēr skolotājiem nereti grūti padodas šo zināšanu komunikācija no mediju perspektīvas. Lai iesaistītu skolēnus, ir vajadzīgas strukturētākas aktivitātes, neprasot plašas priekšzināšanas. Tāpēc mēs piedāvājam inovatīvu saistošu praktisku aktivitāšu kopumu ar piemēriem un detalizētiem scenārijiem, kas ir viegli pielāgojami dažādām tēmām.

Materiālu izstrādājusi Baltijas Digitālās noturības pētījumu centra **DIGIRES** medijpratības un mediju ekspertu komanda, kā arī tas ir uzlabots un pārbaudīts **BECID** Baltijas Iesaistes centra informācijas traucējumu apkarošanā darbā.

Šo aktivitāšu mērķis ir tuvināt medijpratības izglītību skolēnu pieredzei, iesaistīt viņus un diskutēt ar viņiem, kā arī uzklaut viņu viedokļus.

Labākā medijpratības izglītība ir saruna par ikdienas jautājumiem.

IEVADS

Tādēļ DIGIRES aktivitātes ir izstrādātas, lai iesaistītu un dotu iespēju ikvienam dalībniekam apdomāt, apšaubīt informāciju, kas parādās publiskajā telpā, un lai mudinātu izkāpt no savas komforta zonas, jo tieši tā notiek īsta mācīšanās. Šīs aktivitātes arī vērš uzmanību, cik svarīgi dalībniekiem ir pārdomāt savu pieredzi. Tikai pārdomu rezultātā var izdarīt pareizus secinājumus.

Praktiskās aktivitātes ietver detalizētu plānu, padomus un vadlīnijas, kā arī diskusiju jautājumus, lai sniegtu pilnvērtīgu atbalstu un palīdzētu skolotājam savlaicīgi un kvalitatīvi sagatavojoties medijpratības nodarbībām.

Laterālās lasīšanas metode iemācīs atpazīt uzticama avota elementus, novērtēt tekstuālās un vizuālās informācijas ticamību, attīstīs teksta analīzes prasmes un uzmanības pievēršanu detaļām, kā arī izpratni par to, cik svarīgi ir palēnināt satura patēriņu.

Interaktīvā aktivitāte **“mediju pastaiga”** rosinās pamanīt un atpazīt sev apkārt esošo mediju pasauli un izprast informācijas un mediju objektu nozīmi ikdienas vidē.

Interaktīvā aktivitāte **“viedokļu kategorizēšana”** palīdzēs izprast, kā dihotomā domāšana –jautājumu skatīšana savstarpēji izslēdzošās kategorijās “melns” vai “balts” – šķēļ sabiedrību un virza to uz konfrontāciju, polarizāciju un naida runu.

Nonoteiktības izpratnes metode palīdzēs atpazīt jūsu emocijas, uzvedību un informācijas meklēšanas tendences neskaidrības un nonoteiktības apstākļos. Tā arī uzlabos jūsu spēju pretoties manipulācijām un dezinformācijai, tai skaitā, propagandai – parādībām, kas ir īpaši izplatītas krīžu un nonoteiktības periodos.

Pievienojieties mums un izmantojiet kolektīvās zināšanas un pieredzi, lai veicinātu mācīšanās un dalīšanās kultūru!

1. Teksta izpratne: vai zinājāt, ka mēs lasām vertikāli?

Teksta lasīšana un analizēšana uzlabo manipulatīva satura atklāšanas un atmaskošanas prasmes. To var efektīvi attīstīt, izmantojot dažādas metodes, kas ir vienkārši lietojamas ikdienas dzīvē. Būtisks ieradums, kas pavada interneta pārlūkošanu, ir **laterālā lasīšana**.

Laterālā lasīšana ir medijpratības prasme, kas ietver informācijas meklēšanu avotā un vairāku perspektīvu un avotu izpēti vienlaikus. Šī metode ļauj ikvienam izvērtēt, vai informācija, ar ko tas saskaras, ir ticama un pamatota. Salīdzinot datus dažādās platformās un analizējot dažādu avotu profesionālismu un tendenciozitāti, skolēni spēj labāk izprast sarežģītus jautājumus un atšķirt ticamu informāciju no maldinošas. Laterālā lasīšana veicina kritisko domāšanu un ļauj skolēniem efektīvi orientēties plašajā digitālo mediju vidē.

Laterālā lasīšana ir efektīva stratēģija avota uzticamības noteikšanai. Salīdzinot tajā esošo informāciju ar citiem avotiem, var pārbaudīt apgalvojumus un iegūt vairāk kontekstuālas informācijas par avotu. Šī metode, ko izmanto profesionāli faktu pārbaudītāji, ir galvenais veids, kā viņi pārbauda avota uzticamību.

Informācijas apstrāde šādā veidā ir saistīta ar salīdzinoši maz laika pavadīšanu tajā tīmekļa vietnē, par ko ir nepieciešams atrast vairāk informācijas. Tā vietā ir jāatkāpjas soli atpakaļ un jāaplūko, ko citi uzticami avoti ir teikuši par šo vietni. Piemēram, atverot vairākas pārlūkprogrammas cilnes, kombinējot dažādu tiešsaistē atrodamo informāciju un salīdzinot dažādus avotus, lai labāk izprastu pētāmo vietni.

Daudzi no profesionālu faktu pārbaudītāju ikdienā uzdotajiem jautājumiem ir tādi paši kā tie, kurus uzdod vertikālie lasītāji, ritinot augšup un lejup pa vērtējamo avotu lapām. Tomēr, atšķirībā no šiem lasītājiem, viņi saprot, ka patiesība, ļoti iespējams, ir atrodama saitēs, kas ved uz (un komentāros par) šo vietni, nevis pašā vietnē.

Laterālā lasīšana palīdz lasītājam novērtēt apmeklētās vietnes kvalitāti informācijas precizitātes ziņā, sniedz plašāku skatījumu uz tajā publicēto saturu un palīdz saprast, kā vietne darbojas: vai tai ir eksperta reputācija? vai tiek vadīta atbilstoši atbildīga medija redakcionālajiem principiem? Šādas informācijas ievākšana ļauj izvērtēt vietnē publicētās informācijas precizitāti.

1. Teksta izpratne: vai zinājāt, ka mēs lasām vertikāli?

NODARBĪBAS TĒMA

Laterālās lasīšanas metode
uzticamas informācijas
meklēšanai.

KLASE

9. – 12.

PRIEKŠMETI, KUROS VAR INTEGRĒT ŠO NODARBĪBU PLĀNU

Dzimtā valoda, angļu vai citu svešvaloda, vēsture, sociālās zinības, informācijas tehnoloģijas. Šī var būt arī neformālās izglītības aktivitāte.

NODARBĪBAS MĒRĶIS

Iepazīstināt ar **laterālās lasīšanas** jēdzienu un metodi un parādīt, kā to izmantot ikdienas dzīvē.

MĀCĪBU UZDEVUMI

- 1 Spēt noteikt uzticama avota īpašības.
- 2 Iemācīties novērtēt teksta un vizuālās informācijas ticamību.
- 3 Attīstīt teksta analīzes prasmes, pievērst uzmanību detaļām un izprast, cik nozīmīgs ir lēnāks satura patēriņš.

PRAKTISKĀ AKTIVITĀTE

Laterālā lasīšana.

ILGUMS

45 min.

NEPIECIEŠAMIE MATERIĀLI

- 1 Dažādi tekstuāli dezinformācijas piemēri (piem., raksts konkrētā tīmekļa vietnē, ieraksts kāda sociālā medija lietotāju grupā).
- 2 Dators.
- 3 Projektors.

SAGATAVOŠANĀS

Skolotājs sagatavo prezentāciju par laterālās lasīšanas metodi, kas ir izmantojama, patērējot informāciju tiešsaistē. Prezentāciju var gatavot, izmantojot mācību materiālus, ko nodrošina Stenfordas universitāte (angļu valodā).

Pirms nodarbības skolotājs izvēlas vairākus dezinformācijas piemērus (piem., raksts konkrētā tīmekļa vietnē vai ieraksts konkrētā sociālo tīklu grupā).

1. Teksta izpratne: vai zinājāt, ka mēs lasām vertikāli?

Atbilstošu piemēru variācijas ietver rakstu, kas ievietots tīmekļa vietnē, kurā tiek aktīvi izplatīta dezinformācija; krāpnieciska vietne, kas atdarina uzticamu mediju un kopē uzticamas vietnes atribūtiku, piemēram, logotipu, nosaukumu, rakstu stilu utt. un rada iespaidu, ka sagrozīto informāciju ir publicējis ticams avots; ziņa pretrunīgi vērtētā grupā kādā sociālajā medijā. Izvēlētie piemēri var ietvert tekstuālu un vizuālu materiālu. Tomēr vissvarīgākais ir tas, ka tie ir raksta formātā, t.i., lielu daļu no piemēra veidot teksta materiāls. Piemērus var meklēt faktu pārbaudīšanas medijos, piemēram, Delfi projektā “Atmaskots” un Re:Baltica nodaļā “Re:Check”.

STRUKTŪRA/ AKTIVITĀTE

IEVADS (~ 10 MIN.)

Skolotājs pastāsta par laterālās lasīšanas metodi, skaidrojot tās nozīmi un lietojumu dzīvē.

GRUPU DARBS (~ 10–15 MIN.)

Skolēniem tiek dots praktisks uzdevums, ko var veikt individuāli vai nelielās grupās pa 2 līdz 3 cilvēkiem.

Katrs skolēns individuāli vai grupā savā datorā (vai jebkurā citā piemērotā ierīcē) atver skolotāja sniegtās dezinformācijas piemēru.

Uzdevuma mērķis ir izmantot visus pieejamos atvērtos avotus, lai noskaidrotu:

- pēc iespējas vairāk informācijas par vietni, no kuras ir ņemts piemērs,
- raksta vai ziņas autoru,
- noteikt, kura informācija piemērā ir pareiza un kura nav,
- novērtēt piemēra ticamību.

Ja uzdevums tiek veikts individuāli, visiem skolēniem var dot vienu dezinformācijas piemēru; ja grupās, tad katrai grupai var dot citu dezinformācijas piemēru. Neatkarīgi no pieejas uzdevums veicina sadarbību un savstarpēju atbalstu. Pēc uzdevuma izpildes skolēniem ir jāsniedz pēc iespējas vairāk atsauču un argumentu, lai pamatotu savus secinājumus, veicinot kopīgu sasniegumu sajūtu.

1. Teksta izpratne: vai zinājāt, ka mēs lasām vertikāli?

NOVĒRTĒJUMS UN PĀRDOMAS

DISKUSIJA (~ 10 MIN.)

Pēc aktivitātes skolotājs rosina diskusiju par analizētajiem dezinformācijas piemēriem, skolēnu secinājumiem un grūtībām, ar kurām viņi saskārās, pildot uzdevumu. Diskusijai var noderēt šādi jautājumi:

- Pastāstiet, ko jūs uzzinājāt par piemēru – vietni, kurā tas bija publicēts, teksta autoru, ilustrācijām (ja tādas ir) piemērā, raksta saturu, rakstā minētajiem cilvēkiem, vietām un notikumiem.
- Kādus avotus izmantojāt un kāpēc?
- Vai jūs ieteiktu draugam lasīt informāciju šajā vietnē vai sociālo mediju tematiskajā grupā? Kāpēc?
- Ar kādām grūtībām jūs saskārāties, analizējot sniegto piemēru?

PĀRDOMAS (~ 10 MIN.)

Skolēniem var lūgt apkopot savu pieredzi, veicot šo darbu, un īsi atbildēt uz šādiem jautājumiem (viņiem var arī lūgt uzrakstīt savas atsauksmes uz papīra lapām):

- Kā es jutos, veicot darbu?
- Kādas zināšanas/prasmes man būtu palīdzējušas šo uzdevumu paveikt labāk?
- Ar kādām grūtībām es saskāros?
- Kas man patika, veicot šo uzdevumu?

PAPILDU DARBS (MĀJASDARBS)

Mājasdarbā skolēnus varētu mudināt noskaidrot, kuras tīmekļa vietnes vai sociālo mediju tematiskās grupas viņu radinieki vai draugi apmeklē visvairāk, un analizēt tajās esošās informācijas ticamību, izmantojot laterālās lasīšanas metodi.

VIETA JŪSU DOMĀM UN IDEJĀM...

2. Mediju ielenkumā: informācijas objektu loma ikdienā

Saskaņā ar UNESCO un citu pasaulē labi zināmu ekspertu teikto, medijpratība apvieno dažādas spējas izmantot datus un informāciju, lai saprastu, analizētu, interpretētu, **radītu un sazinātos** – tā attiecas uz visu, kas tiek izplatīts medijos un caur tiem. **Medijpratības** līmenis pieaug, ja tiek efektīvi izmantoti vismaz trīs veidu “rīki”: zināšanas (zināt, kā mēs domājam), spēja atpazīt jūtas (kā mēs jūtamies) un prasmes rīkoties.

Spēja izmantot rīkus un lietojumprogrammas, piemēram, interneta meklētājprogrammas un sociālos medijus tiešā veidā attiecas uz šīm prasmēm. Tajā pašā laikā vēlme saprast, analizēt un novērtēt saturu un savu progresu attiecas uz izpratni par zināšanām un informāciju (tas ir, epistēmiskajām zināšanām), kā arī eksperta kompetencēm. Tādējādi **medijpratības** attīstīšana ietver vairāk kā tikai prasmi pārbaudīt faktus, izvēlēties tiešsaistes rīkus izvēlēties, meklēt uzticamu avotu, izpratni par žurnālistiku un tamlīdzīgiem jautājumiem. Tas viss ir jāizmanto un jāpiemēro: pastāvīgi sekot līdzi kvalitatīvai žurnālistikai, analizēt sociālo mediju ziņas un neizplatīt un nedalīties ar neuzticamu un nepārbaudītu informāciju.

Kā redzams, analītiska un kritiska informācijas pieredzes izvērtēšana ir ļoti svarīga, lai interpretētu medijpratības jēdzienu un sasniegtu rezultātus. Tieši šāda ir kritiskās domāšanas būtība. Mediju iespējota apziņa rodas, kombinējot trīs soļus: (1) domāšanu, informācijas izvērtēšanu un pieredzi; (2) notiekošā atpazīšanu un izvērtēšanu; (3) jaunas domas tveršanu un nākamā soļa speršanu.

NODARBĪBAS TĒMA

Informācijas un mediju objektu loma ikdienā.

KLASE

9. – 12.

PRIEKŠMETI, KUROS VAR INTEGRĒT ŠO NODARBĪBU PLĀNU

Dzimtā valoda (lietuviešu, latviešu, igauņu), angļu vai citu svešvaloda, vēsture, ģeogrāfija, sociālās zinības, informācijas tehnoloģijas. Šī var būt arī neformālās izglītības aktivitāte.

NODARBĪBAS MĒRĶIS

Attīstīt spēju novērot un izprast informācijas objektus skolā, pilsētā vai citā vidē, medijos, tai skaitā tiešsaistē. Tas ietver pāreju no pasīvās uz aktīvu novērošanu, interpretējot norādes un nozīmes vidē un dažāda veida informāciju.

MĀCĪBU UZDEVUMI

- 1 Identificēt informācijas objektus apkārtējā vidē un mēģināt izprast to nozīmi plašākā mediju kontekstā.
- 2 Attīstīt spēju kritiski domāt par informācijas vidi.

PRAKTISKĀ AKTIVITĀTE

Interaktīvā metode **“mediju pastaigas nodarbība”** (“lēnās mācīšanās” pieeja).

“Lēnās mācīšanās” stratēģija attiecas uz tādu uzdevumu un metožu izmantošanu, kas ļauj dalībniekiem pavadīt vairāk laika mācoties, vērojot un pārdomājot vidi, tās parādības un objektus. Mēs dzīvojam straujās informācijas laikmetā, kurā ir maz laika apzināšanās praksei.

Tāpēc šī mācīšanās stratēģija ļauj mums apstāties un mēģināt saprast, kādas jūtas, domas un pārdomas pašreizējā vide vai tajā esošie objekti izraisa.

ILGUMS

45 min. (aktivitāti var pagarināt arī uz divām nodarbībām – 90 min.).

NEPIECIEŠAMIE MATERIĀLI

- 1 Vides zīmju fiksēšanai: pilsētas/apkaimes karte (ja ārpus skolas) vai lielākas ēkas plāns, burtnīcas, pildspalvas un viedtālruni.
- 2 Pārdomām par pieredzi izvēlētajā mediju formātā (mājasdarbs): grupas veidots darbs (mediju produkts) var būt foto stāstījums (fotogrāfijas ar skaidrojumiem/citātiem, dienasgrāmata, zīmējums). Ja uzdevums ir gatavošanās nākamajai nodarbībai, audio vai video ieraksts – piemērotas ir visas radošās metodes.

STRUKTŪRA/ AKTIVITĀTE

IEVADS (~ 5-10 MIN.)

- 1 Skolēni strādā pāros vai mazās grupās, lai apspriestu jautājumus:
 - Ko tev nozīmē mediji?
 - Ko jūs uzskatāt par informācijas objektiem?

Mūsdienu kontekstā vārds **“medijs”** attiecas gan uz tradicionālajiem plašsaziņas veidiem, piemēram, presi, radio un televīziju, bet arī uz citiem informācijas un komunikācijas, tai skaitā informācijas apmaiņas, uzglabāšanas un publicēšanas veidiem. Medijs var būt fotogrāfija, filma un interneta resurss. Mūsdienās daudzi, gan vienkāršie cilvēki, gan politikas, biznesa, zinātnes, sporta un populārās kultūras pārstāvji, aktīvi izmanto sociālos medijus. Medijus var izmantot arī, lai radītu mākslu (**mediju mākslu**).

Informācijas objekti ir ārkārtīgi daudzveidīgi; tie pastāv gan fiziskā, gan digitālā formā.

Tie kalpo informācijas nodošanai, saziņai vai glabāšanai. Objekti ir gan taustāmi, piemēram, plakāti, stendi un izkārtnes, un tie var būt digitāli un rasties datoros un videokamerās. Šie objekti aizpilda mūsu informācijas vidi, un katram ir sava unikālā loma un funkcija.

- 2 Skolēniem tiek izskaidrota interaktīva “mediju pastaigas” aktivitāte:
 - Skolēni tiek iepazīstināti ar nodarbības mērķi un uzdevumiem.
 - Pāros vai mazās grupās skolēni izvēlas maršrutu (kas var būt vieta skolā (ēkas iekšpusē, tai skaitā klasē) vai skolas pagalmā). Šajā vidē viņi meklē un dokumentē dažādas “zīmes”, t.i., objektus, ziņojumus un cilvēka acīm redzamas un neredzamas lietas, piemēram, kameras, telefonus, plakātus, attēlus, uzlīmes, grāmatas un citus informācijas objektus skolā.
 - Kad tas izdarīts, skolēni sadalās lomās (maršruta plānotājs, rakstvedis, fotogrāfs, dizainers, žurnālists utt.). Lomas var apvienot, t.i., vienam skolēnam var būt vairāki uzdevumi.

GRUPU DARBS (~ 20 MIN.)

- Kad ir izplānots maršruts (sākums, plānotās pieturas, beigas), visas grupas dodas paredzētajos virzienos. Skolēnu darba atbalstam var izsniegt izdales materiālu “Zīmju nozīmju atklāšana”.
- Atklājot “zīmi” (mediju vai informācijas objektu), skolēniem ir vajadzīgs laiks, lai to “izlasītu”: apspriestu, fiksētu (fotografētu), interpretētu, izpētītu vai, ja tas iespējams, intervētu.

Izdales materiāls “Zīmju nozīmju atklāšana”. Jautājumi, kas jāapspiež grupās:

Kā jūs raksturotu vidi? Vai tā ir klusa, trokšņaina, draudzīga, agresīva, dominējoša? Kādas zīmes (mediju un informācijas objekti) par to liecina? Piemēram, uz ziņojumu dēļa jūs varat redzēt daudz dažādu paziņojumu; daži paziņojumi var būt draudzīgi un pievilcīgi (piem., uzaicinājums pievienoties debašu klubam), bet citi var būt dusmīgāki (piemēram, norādījumi nepiegružot skolas teritorijā).

Kas ir redzams un kas nav redzams mediju un informācijas objektā?

Piemēram, ja izvēlētais informācijas objekts ir kopēšanas iekārta – kādus datus tā vāc, kas tos arhivē un glabā, kāds ir tās mērķis, kādam nolūkam to izmanto utt.?

NOVĒRTĒJUMS UN PĀRDOMAS

DISKUSIJA (~ 10 MIN.)

- Kādu stāstījumu jūs varat izveidot, skatoties uz apkārtējo vidi šādi? Kā mediji ietekmē mūsu vidi un izvēli?
- Kādu mediju produkta formātu jūs izvēlēšaties, lai pastāstītu savu pieredzi? Kāpēc?

PĀRDOMAS (~ 10 MIN.)

Skolēniem var lūgt apkopot savu pieredzi, veicot šo aktivitāti un īsi atbildēt uz šādiem jautājumiem (viņiem var arī lūgt uzrakstīt savas atsauksmes uz papīra lapām):

- Kā es jutos, veicot aktivitāti?
- Kādas zināšanas/prasmes man būtu palīdzējušas šo uzdevumu paveikt labāk?
- Ar kādām grūtībām es saskāros?
- Kas man patika, veicot šo uzdevumu?

PAPILDU DARBS (MĀJASDARBS)

Skolēni sagatavo prezentāciju. Grupu veidotais projekts (mediju produkts) var būt fotostāstījums (fotogrāfijas ar paskaidrojumiem/citātiem, dienasgrāmata, zīmējums). Ja uzdevums ir sagatavoties nākamajai nodarbībai, piemērotas ir visas radošās metodes. Darbs var būt audio vai video ieraksta, plakāta u.c. formā.

VIETA JŪSU DOMĀM UN IDEJĀM...

3. Tendencioza domāšana: kāpēc tas ir bīstami?

Mums mēdz būt **dihotoms domāšanas** veids – tas ir, mēs nereti redzam lietas kā vai nu melnas vai baltas; labas vai sliktas. Paši sevi mēs redzam “baltajā” pusē, un no šīs “baltās” perspektīvas veramies uz citiem un viņus vērtējam. Tā parasti ir neapzināta domāšanas tendence, kas atvieglo ikdienu (nav jāiedziļinās un jātērē enerģija). Tā ir arī aizsardzības reakcija. Tāpēc dihotomā domāšana ir īpaši izplatīta lielas nenoteiktības apstākļos. Smadzenes nomierinās, kad domā, ka zina atbildi – vai kaut kas ir drauds, vai tas ir droši; vai tas ir draugs vai ienaidnieks.

Tomēr šāds domāšanas veids var būt riskants. Dihotomā domāšana pēc būtības ir sabiedrības **polarizācijas** katalizators. Tas nemanāmi pamudina mūs uz konfliktu un naida runu, bieži izraisot sašķēlošu komunikāciju un darbības, kas veicina naidu un sliktu izturēšanos.

Realitāte nav melna vai balta. Tā bieži vien ir pelēka – gaišāka vai tumšāka, bet pelēka. Ātra atbilde ir tāda, kura mēdz pieslieties kādai no galējībām, bet kritiskā domāšana ir iespējama, ka spējam saskatīt nianse jeb “pelēkumu”.

Šāda domāšana ir grūta, tā prasa lielāku garīgo piepūli un palielina nenoteiktību. Tomēr ir iespējams apmācīt sevi pierast pie nenoteiktības un pelēkās zonas starp melno un balto.

Kritiskā domāšana nozīmē citas perspektīvas pieņemšanu, nezaudējot savu identitāti. Domāšanas apzināšanās ir viens no kritiskās domāšanas zelta likumiem. Tāpēc mums vajadzētu būt drosmīgiem un apšaubīt avotus vai personas, kas izturas jauki pret mums, ir populāras un līdz šim uzticamas. Pajautāsim sev, vai tam ir faktiski pierādījumi? Varbūt mēs sapratīsim, ka baltā krāsa patiesībā ir gaiši pelēka.

NODARBĪBAS TĒMA

Viedokļu polarizācija (nosliekšanās savstarpēji pretējos uzskatos) un sabiedrības sadrumstalotība dezinformācijas rezultātā.

KLASE

9. – 12.

PRIEKŠMETI, KUROS VAR INTEGRĒT ŠO NODARBĪBU PLĀNU

Dzimtā valoda, angļu vai citu svešvaloda, vēsture, ģeogrāfija, sociālās zinības, informācijas tehnoloģijas. Šī var būt arī neformālās izglītības aktivitāte.

NODARBĪBAS MĒRĶIS

Nodarbības mērķis ir iepazīstināt skolēnus ar viedokļu kategorizāciju un polarizāciju (grupēšanos pretējos polos), aptverot dažādus jautājumus vai aktuālas problēmas. Mērķis ir palīdzēt skolēniem saprast, kādā veidā polarizācija sašķēļ sabiedrību – aktualizējoties kādam jautājumam, tā mēdz dalīties divās pretējās “nometnēs”. Nodarbība skaidro, ka tās var būt dezinformācijas sekas. Dezinformācijas ietekmē var notikt uzskatu, attieksmju vai vērtību polarizācija.

MĀCĪBU UZDEVUMI

- 1 Iepazīstināt ar informācijas un dezinformācijas pamatjēdzieniem un to ietekmi uz sabiedrību.

- 2 Iegūt padziļinātu izpratni par “viedokļu kategorizēšanas” metodi, kas palīdz izprast jautājumu sarežģītību un izvairīties no vienkāršotiem spriedumiem.
- 3 Saprast, kas ir novedis pie tāda vai cita apspriežamā jautājuma vai priekšmeta vērtējuma.
- 4 Apzināties riskus, kas saistīti ar spriedumu izdarīšanu kategorijās “melns” vai “balts”, “labs” vai “slikts”; tai skaitā to, kāds ir šādu spriedumu potenciāls radīt dezinformāciju un pārpratumus.
- 5 Izprast un spēt skaidrot dezinformācijas draudus un to, kas ir uzticams informācijas avots.
- 6 Apkopot un pārdomāt pieredzi, identificējot, ko skolēni saprata no nodarbības, kas viņiem patika, kas bija visvērtīgākais un kas bija grūtākais.

PRAKTISKĀ AKTIVITĀTE

Interaktīva aktivitāte **“Viedokļu kategorizēšana”** (tests “melns” vai “balts”)

ILGUMS

1 līdz 2 stundas (atkarībā no skolēnu skaita un no tā, cik detalizēti tiek izskatīts katrs jautājums).

3. Tendencioza domāšana: kāpēc tas ir bīstami?

NEPIECIEŠAMIE MATERIĀLI

- Skolotājam: prezentācija, izdales materiāls ar sagatavotiem jautājumiem.
- Skolēniem: pildspalva un papīrs vai viedtālrunis ar interneta pieslēgumu.

IESPĒJAMIE VEIDI, KĀ PIELĀGOT UZDEVUMU

Ja visiem skolēniem ir viedtālruni ar interneta pieslēgumu, uzdevumu var veikt anonīmi, izmantojot tiešsaistes interaktīvos rīkus, piemēram, Slido, Mentimeter u.c. Tomēr skolotājam par to ir jāpārliecinās un jāsagatavojas iepriekš.

SAGATAVOŠANĀS

Uzrakstiet uz papīra lapām jautājumus (piem., 10 jautājumi), kas sākas ar frāzi “Ko jūs domājat par...?”. Piemēram:

- Ko jūs domājat par globālo sasilšanu?
- Ko jūs domājat par izglītības sistēmu valstī?
- Ko jūs domājat par TikTok?
- ...

utt. (vēlams iekļaut jautājumus, kas ir aktuāli nodarbības dienā, un izvēlēties no jautājumiem, kas skolēniem ir sensitīvi, tas ir, izraisa emocionālas reakcijas).

STRUKTŪRA/ AKTIVITĀTE

IEVADS (~ 10-15 MIN.)

- Īsi apspriediet informācijas un dezinformācijas pamatjēdzienus un šo parādību ietekmi sabiedrībā.

Informācijas ietekme uz sabiedrību vai indivīda apziņu ir pētīta gadu desmitiem dažādu disciplīnu ietvaros, piemēram, psiholoģijā, socioloģijā vai antropoloģijā.

Ieskatu informācijas ietekmē var gūt no socioloģiskajām aptaujām, eksperimentiem, datiem, kas ievākti sociālajos medijos vai novērojot cilvēkus viņu ikdienas vidē. Katrai no šīm pieejām ir priekšrocības un trūkumi.

3. Tendencioza domāšana: kāpēc tas ir bīstami?

Viena no ievērojamākajām nepilnībām ir tā, ka pētniekam var būt ietekme uz gala rezultātiem. Ir vērts atzīmēt, ka dezinformācijas ietekme uz indivīda uztveri, attieksmi, uzskatiem vai viedokļiem un uzvedību var atšķirties. Tas ir atkarīgs no **cilvēku noturības** pret manipulatīvu komunikāciju, ko ietekmē izglītība, sociālā, ekonomiskā, demogrāfiskā vai psiholoģiskā neaizsargātība.

- 2 Skolēni tiek iepazīstināti ar interaktīvo aktivitāti “viedokļu kategorizēšana” (tests “melns” vai “balts”) un šīs nodarbības mērķi.

GRUPU DARBS (~ 30-40 MIN.)

- Auditorijai tiek parādīts slaidis ar jautājuma sākumu: “Ko jūs domājat par...?” Vizualizācijai ieteicams izmantot slaidu, kurā parādīts krāsu un toņu spektrs no melnas līdz baltai. Piemēram:

Slikti

Labi

- Visi sagatavotie jautājumi tiek nolasīti skaļi, un skolēni uzraksta atbildes uz savām lapām. Pēc tam, kad skolēni ir atbildējuši uz visiem jautājumiem, tiek nolasīts pirmais jautājums, un katrs skolēns skaļi nolasa savu atbildi. Skolotāja mērķis ir noteikt, kuras atbildes ietver viedokli par to, ka konkrētais jautājums ir labs un kuras – ka slikts.
- Vēlams lūgt skolēnus norādīt, kur viņi slaidā ar melnā – baltā spektru novietotu savu viedokli par apspriežamo jautājumu. Ja auditorija mēdz norādīt, ka atbildes ir tuvu centram (kas praksē ir ārkārtīgi reti), bet atbildes būtība, kā viņi to skaidro, ir “balta” vai “melna”. Tādā gadījumā ir ieteicams lūgt viņiem precizēt savu atbildi, lietojot vārdus, kas skaidrāk parāda to, ka atbilde faktiski ir vai nu spektra “baltajā” vai “melnajā” daļā.

NB. Šajā uzdevumā auditorijas viedokļi var atšķirties, un tas var izraisīt viedokļu sadursmes. Tāpēc skolotājam auditorijas domu apmaiņa par tēmu ir jāregulē. Viedokļu atšķirību gadījumā ir jāuzsver tas, ka sabiedrībā pastāv dažādi viedokļi. Ja nepieciešams, jāparāda slaidis, kurā divi cilvēki, skatoties no dažādām pusēm, nespēj vienoties, kuru skaitli viņi redz: 6 vai 9.

- Kad ir zināmas atbildes, auditorijai tiek jautāts: "Kas ietekmēja jūsu viedokli?" un "Kas ir jūsu informācijas avots?" Pierakstiet vienu līdz trīs no sniegtajiem pamatojumiem.

NOVĒRTĒJUMS UN PĀRDOMAS

DISKUSIJA (~ 15 MIN.)

- Ko jūs mācījāties no šīs pieredzes?
- Kā informācija, ko mēs saņemam, ietekmē mūsu uzskatus un spriedumus?
- Kāpēc dažādiem sabiedrības locekļiem ir dažādi viedokļi?
- Cik bīstams ir viedoklis, ko veido dezinformācija?
- Kāpēc ir bīstami vērtēt lietas tikai kā "melnas" vai "balta", "labas" vai "sliktas"? Kas veicina šādus spriedumus?
- Kāpēc ir svarīgi izmantot uzticamus informācijas avotus? Kas ir uzticams informācijas avots?

PĀRDOMAS (~ 10 MIN.)

- Kas tev patika?
- Kas bija grūti?
- Kas bija grūti saprotams?
- Kas visvairāk palika atmiņā?

VIETA JŪSU DOMĀM UN IDEJĀM...

4. Informācijas meklēšana: kā izdzīvot nenoteiktībā?

Dezinformācija, maldinoša informācija vai propaganda ir izplatītas parādības. Tās visspēcīgāk darbojas krīzes un nenoteiktības laikos, kad cilvēki pastiprināti meklē informāciju un ir neaizsargātāki. Cilvēkiem ir zemapziņā iekodēta vēlme kontrolēt nākotni, bet **nenoteiktība** ir saistīta ar nezināmo, un tas sarežģī nākotnes paredzēšanu. Šādos apstākļos mēs sākam izjust bailes un trauksmi. Sākam meklēt atbildes masu medijos un tiešsaistē. Mēs kļūstam atvērti jebkurai informācijai, kas palīdz mums atgūt kontroli. Diemžēl šāda informācija bieži vien ir dezinformācija. Noticot šādai informācijai, sekas var būt smagas, tai skaitā pieņemti nepareizi lēmumi un turpināta nenoteiktība.

Pieņemot svarīgus lēmumus (piemēram, par veselību, finansēm, drošību vai politiku), mēs paļaujamies uz esošo informāciju un personiskajām un kolektīvajām izvēlēm. Tāpēc ir būtiski pievērst uzmanību dezinformācijai, kas parādās, kad sabiedrībā rodas kāds jauns vai sensitīvs jautājums.

Turklāt mēs mēdzam reaģēt galvenokārt ar savām emocijām un, meklējot atbildes, pieļaujam daudzas domāšanas kļūdas. Tā rezultātā mēs tikai dažkārt samazinām nenoteiktību (bieži vien to pat palielinām).

Piemēram, mēs atlasām informāciju, kas apstiprina mūsu jau esošos uzskatus un viedokļus; vispirms pievēršam uzmanību tam, kas ir acīmredzams; paļaujamies uz informāciju, kas tiešsaistē un sociālajos medijos ir viegli pieejama, bet ne vienmēr uzticama; mēs esam pieraduši veidot savus uzskatus, balstoties uz informāciju, kas mūs sasniedz visātrāk, bet mums jau savus izveidotos uzskatus mums ir grūti mainīt utt. Emociju nozīmes izprašana mūsu lēmumu pieņemšanas procesā ir ļoti svarīga, lai mēs būtu kritiskāki pret informāciju, ko patērējam.

Tāpēc, lasot kādu avotu, uzdodiet sev šādus jautājumus: 1) Kāpēc šī informācija man ir svarīga? 2) Kādas emocijas tā manī izraisa? 3) Kāpēc es reaģēju tā, kā es reaģēju? 4) Kas ir ziņojuma autors? 5) Vai vēstījums satur faktus, vai arī tas ir tikai viedoklis?

NODARBĪBAS TĒMA

Emocijas, uzvedība un informācijas meklēšana **nenoteiktības apstākļos.**

KLASE

9. – 12.

4. Informācijas meklēšana: kā izdzīvot nenoteiktībā?

PRIEKŠMETI, KUROS VAR INTEGRĒT ŠO NODARBĪBU PLĀNU

Dzimtā valoda, angļu vai citu svešvaloda, vēsture, ģeogrāfija, sociālās zinības, informācijas tehnoloģijas. Šī var būt arī neformālās izglītības aktivitāte.

NODARBĪBAS MĒRĶIS

Iepazīstināt skolēnus ar nenoteiktību, kas rodas būtisku notikumu/situācijas izmaiņu vai krīžu laikā.

MĀCĪBU UZDEVUMI

- 1 Iepazīties ar “nenoteiktības izpratnes” metodi un tās mērķi.
- 2 Izprast un mācēt noteikt, kā cilvēks jūtas nenoteiktības situācijā; kā uzvedas; kur meklē informāciju un kāpēc.
- 3 Apkopot un pārdomāt pieredzi un identificēt, ko skolēni saprata no nodarbības, kas viņiem patika, kas viņiem visvairāk palika atmiņā un kas bija grūtākais.

PRAKTISKĀ AKTIVITĀTE

Interaktīva aktivitāte “Izpratne par nenoteiktību”.

ILGUMS

1 stunda.

NEPIECIEŠAMIE MATERIĀLI

Liels papīra loksnes, krāsaini marķieri (var būt pieejams arī projektors).

SAGATAVOŠANĀS

Dažos teikumos aprakstiet hipotētisku situāciju, kas atspoguļo kādu izšķiroši svarīgu situāciju. Tā varētu būt par kādu valsts mēroga notikumu (piemēram, viltus e-pasta ziņojumi par slēptām sprāgstvielām, kas masveidā tiek sūtīti uz skolām) vai reģionālas nozīmes notikumu (piemēram, vardarbības vai uzmākšanās gadījums vai narkotiku atklāšana skolā).

IESPĒJAMIE VEIDI, KĀ PIELĀGOT UZDEVUMU

Hipotētisko notikumu var vizualizēt, izmantojot infografikas simbolus un prezentācijas efektus, kas var palīdzēt šo materiālu padarīt piesaistošāku.

Iespējams, atbildes uz jautājumiem var sniegt, izmantojot tiešsaistes interaktīvos rīkus, piemēram, Slido vai Mentimeter. Tie nodrošina dalībniekiem anonimitāti un līdz ar to var veicināt lielāku atklātību un plašāku iesaistīšanos no auditorijas puses. Izmantojot šādus rīkus, nepieciešams nodrošināt interneta pieslēgumu un pārliecināties, ka skolēniem ir viedtālruni, ar ko var pieslēgties internetam.

STRUKTŪRA/ AKTIVITĀTE

IEVADS (~ 5-10 MIN.)

Skolēni tiek iepazīstināti ar interaktīvo aktivitāti "Izpratne par nenoteiktību" un nodarbības mērķi.

GRUPU DARBS

(~ 30-40 MIN.)

- Skolēni tiek iepazīstināti ar situāciju. To var nolasīt vai izklāstīt prezentācijas slaidos.
- Pēc tam tiek uzdoti jautājumi, un skolēnu atbildes uz katru no jautājumiem tiek pierakstītas uz lielas lapas:

- 1 Kā jūs jūtaties šajā situācijā? Kāpēc?
Pirmajam jautājumam vajadzētu fiksēt emocijas. Meklējot šo emociju cēloņus, norādiet uz informācijas trūkumu, kas rada nenoteiktību.

Vēlams pārrunāt nenoteiktības sajūtu/stāvokli (piemēram, kad pēdējo reizi auditorijai bija šāda sajūta/stāvoklis utt.).

- 2 Ko jūs darāt šajā situācijā? Kāpēc?
Ar otro jautājumu skolotājs cenšas pārliecināt auditoriju par ātras, skaidras un saprotamas informācijas nozīmi, lai cilvēki varētu rīkoties.
- 3 Kur meklēsiet informāciju? Kāpēc?
Trešais jautājums rosina kritisko domāšanu, aicinot skolēnus novērtēt informācijas avota kompetenci. Auditorijai tiek piedāvāta hipotētiska situācija, kad nav pieejama oficiāla informācija, un viltus eksperti dalās ar padomiem sociālajos medijos. Šim jautājumam jākoncentrējas uz informācijas avota kompetenci un šīs kompetences novērtējumu (eksperta(-u) amats, izglītība, pieredze utt.), dodot skolēniem iespēju pieņemt pārdomātus lēmumus.

NOVĒRTĒJUMS UN PĀRDOMAS

DISKUSIJA (~ 10 MIN.)

- Ko jūs mācījāties no šīs pieredzes?
- Kā cilvēki reaģē nenoteiktības apstākļos un kāpēc?

4. Informācijas meklēšana: kā izdzīvot nenoteiktībā?

- Kāpēc nenoteiktības apstākļos dezinformācija parādās pirms faktiskās informācijas?
- Kāpēc nenoteiktības apstākļos dezinformācija parādās pirms faktiskās informācijas?

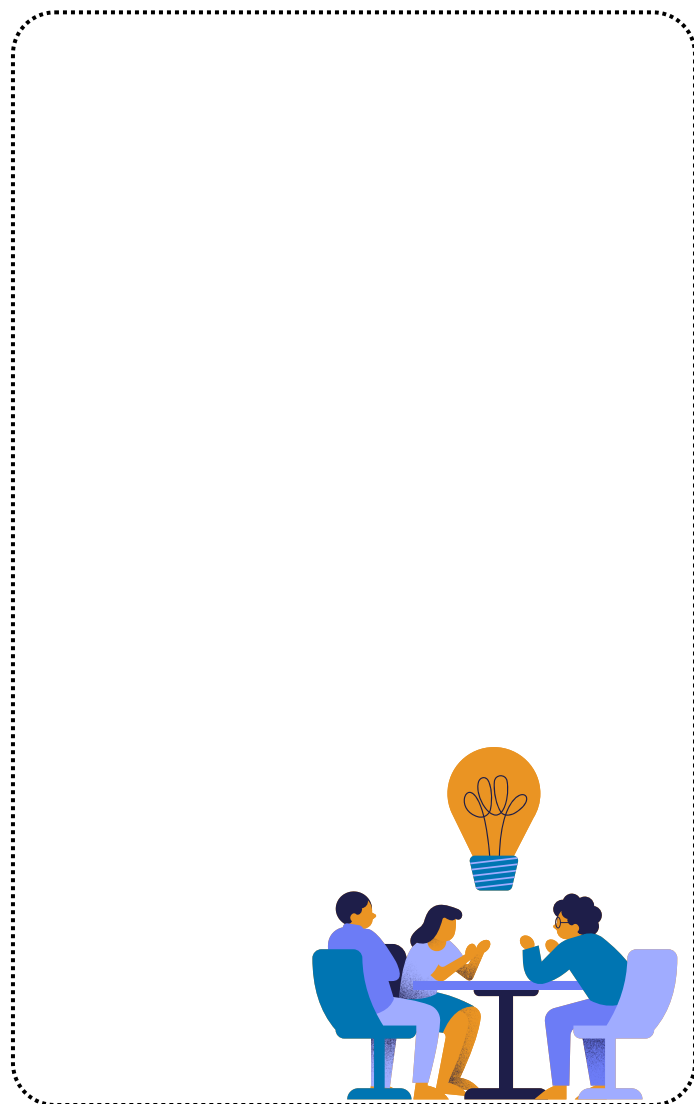
Cilvēka dabiskā reakcija uz nenoteiktību ir meklēt ātru, skaidru un saprotamu informāciju. Šo reakciju uz nenoteiktību veicina vēlme zināt apdraudējuma apmēru, kā tas ietekmēs katru indivīdu un kā sevi pasargāt. Nenoteiktības mazināšana ir kontroles atgūšana. Lai radītu nepatiesu informāciju, nav vajadzīgs laiks faktu atrašanai un situācijas izvērtēšanai, tāpēc tā krīžu un citu nozīmīgu notikumu gadījumā mēdz parādīties pirmā un kļūdaini mazināt nenoteiktības sajūtu.

PĀRDOMAS (~ 10 MIN.)

- Kas tev patika?
- Kas tev patika?
- Kas bija grūti saprotams?
- Kas visvairāk palika atmiņā?

VIETA JŪSU DOMĀM UN IDEJĀM...

SECINĀJUMI: KO TĀLĀK?

Mūsdienu medijos cirkulējošā informācija ne tuvu neatgādina klusu un mierīgu upi. Tas ir augsti ticamas, ekspertu radītas, informācijas un manipulatīva satura sajaukums, kas var apdraudēt sabiedrību. Labā ziņa ir tā, ka ar nelielu piepūli mēs visi varam attīstīt kritisko domāšanu, noturību pret problemātisku informāciju un spēju noteikt, kāds saturs ir kvalitatīvs. Tāpēc mēs aicinām jūs turpināt padziļināt savas zināšanas par mediju un informācijas pratību un lietot tās praksē, izmantojot mūsu vērtīgo resursu un rīku izvēli.

NODERĪGAS SAITES UN RESURSI

- [Tiešsaistes medijpratības kurss “Very Verified” \(latviski\)](#)
- [Medijpratības mācību materiāli \(latviski\)](#)
- [Aizspriedumi un loģikas kļūdas: argumentu un lēmumu pieņemšanas ceļš \(latviski\)](#)
- [Ziņojums par Baltijas Pētniecības fonda digitālajai noturībai \(DIGIRES\) pētniecisko darbību \(angliski\)](#)
- [Ziņojums “Veidojot digitālu un noturīgu pilsoniskumu: politikas vadlīnijas \(angliski\)](#)
- [Ziņojums “Informēta izvērtēšana un digitālais laikmets: jautājums par mediju tekstu kvalitāti” \(angliski\)](#)

PAR BECID

Baltijas Iesaistes centrs informācijas traucējumu apkarošanā (Baltic Engagement Center for Combating Information Disorders, BECID) ir faktu pārbaudes, medijpratības, mediju lietošanas ekspertu un pētnieku ekspertu tīkls Igaunijā, Latvijā un Lietuvā. BECID dalībnieki veic regulāras faktu pārbaudes, pētījumus par dezinformācijas uztveri un veido medijpratības kampaņas, kuru mērķis ir palielināt auditorijas noturību pret problemātisku informāciju, kā arī veicināt medijpratību. BECID ir daļa no Eiropas digitālo mediju observatorijas (EDMO) tīkla.

Lai iegūtu plašāku informāciju par BECID aktivitātēm un radīto saturu, lūdzu, apmeklējiet vietni www.becid.eu

PAR DIGIRES

Asociācija “Baltijas Digitālās noturības pētījumu centrs (DIGIRES)” ir pirmais sadarbības piemērs digitālās noturības jomā ne tikai Lietuvā, bet arī visās trijās Baltijas valstīs. DIGIRES mērķis ir apvienot ekspertus un organizācijas, kas strādā ar medijpratības, digitālās noturības un ilgtspējīgas demokrātijas attīstības tēmām, un rādīt veidus, kā saskaņoti un mērķtiecīgi attīstīt informatīvo noturību. Sadarbojoties ar nacionālajām organizācijām un valsts iestādēm, kas pārstāv dažādas nozares, organizācija meklē jaunus noturības veidus.

Lai iegūtu plašāku informāciju par DIGIRES aktivitātēm un radīto saturu, apmeklējiet vietni www.digires.lt/en/

Aukse Balčitiene (Auksė Balčytienė)

DIGIRES asociācijas vadītāja un vadošā pētniece. Vītauta Dižā Universitātes Publiskās komunikācijas katedras profesore un UNESCO mediju un informācijas pratības katedras iekļaujošai un zināšanu sabiedrībai vadītāja.

Aiste Meidute (Aistė Meidutė)

Žurnāliste, faktu pārbaudītāja, ziņu portāla Delfi Lietuvas redakcijas projekta “Melu detektors” redaktore.

Darjus Remeika (Darius Remeika)

Vītauta Dižā Universitātes jaunākais pētnieks un komunikācijas un informācijas zinātnes doktorants, informācijas un psiholoģisko operāciju un dezinformācijas eksperts.

Rimgaile Kasparaite (Rimgailė Kasparaite)

Vītauta Dižā Universitātes jaunākā pētniece un komunikācijas un informācijas zinātnes doktorante.

Kristīna Berksuna (Kristina Berksun)

Vītauta Dižā universitātes jaunākā pētniece un komunikācijas speciāliste.

Austeja Vaičjulevičjūte (Austėja Vaičiulevičiūtė)

Dizainere

PIELIKUMS

“Zīmju nozīmju atklāšana”: Jautājumi, kas jāapspriež grupās

Kā jūs raksturotu vidi? Vai tā ir klusa, trokšņaina, draudzīga, agresīva, dominējoša? Kādas zīmes (mediju un informācijas objekti) par to liecina? Piemēram, uz ziņojumu dēļa jūs varat redzēt daudz dažādu paziņojumu; daži paziņojumi var būt draudzīgi un pievilcīgi (piem., uzaicinājums pievienoties debašu klubam), bet citi var būt dusmīgāki (piemēram, norādījumi nepiegružot skolas teritorijā).

Kas ir redzams un kas nav redzams mediju un informācijas objektā? Piemēram, ja izvēlētais informācijas objekts ir kopēšanas iekārta – kādus datus tā vāc, kas tos arhivē un glabā, kāds ir tās mērķis, kādam nolūkam to izmanto utt.?

